

כוחו ששל כישלונו

הייתי במסיבה קטנה לכבוד הוצאת ספר מיכתבי של יונתן רטוש, ושמעתי מפי אחד הנוכחים כי רטוש לא דיבר איתו במשך 22 שנים, מפני ששיקר לו. אני שברתי שיא זה.

את הסיפור סיפרתי לא פעם. הייתי בן 18 או 19. בנימין תמוז סיפר לי שיש איש אחד, אוריאל שלח שמו, שיש לו ריעות מעניינות מאוד. כדוגמה נתן לי לקרוא חוברת סודית, שהכילה תוכנית שחיבר שלח למען יאיר, הוא אברהם שטרן.

זאת היתה חוברת משוכפלת. קראתי אותה, והתרשמתי עמו. קות. לא זה כלבר שהחברת היתה כתובה בעברית נהדרת (מיצרך נריר, אז כמו היום) אלא שהיא פתחה גם אופקים חדשים למחשבה. תוכנית להמחפה עב-רית, פשוטו כמשמעו.

עוד קודם לכן קראתי על קבוצת "הפעולה העברית" שקימה בפאריס ערב פלישת הגרמנים, כהנהגת עדיה גורביץ. הוא חורון. פירסמתי כתבה אודות על קבוצה זו ורעיונותיה, אוריאל שלח השיב במכתב חריף למדי. הייתי סקורן להכיר את האיש, ותמוז סידר את הפגישה. הוא היה משוכנע שרטוש ירכוש את נפשי, ויצרף אותי לקבוצתו, שזכתה לימים בכינוי "הכנענים".

הפגישה התקיימה בקפה דונסקי ברחוב יכנה בתל-אביב. מצאתי אדם מבוגר ממני ב-14 שנים, מכוער מאוד ומעניין מאוד. הוא הירצה באוזני על השקפתו המהפכנית: עליונות האומה העברית הקדומה-חדשה בארץ-עבר, אייחורה בקיומה של אומה ערבית או ארמית ערבית, ובעיקר שליטה טוטאלית של היהדות, הרת היהודית, הפוורה היהודית והעליה היהודית.

הייתי אמור להקשיב ולהתפעל. אבל הייתי צעיר חצוף. הצגתי לו שאלה אחת: מדוע להתנגד לעליה היהודית? הרי לפי תורתו שלו, מי שנולד בארץ הוא עברי. מדוע לא להביא ארצה המוני יהודים, שבניהם ייוולדו כאן ויהיו עברים טהורים? ברומא העתיקה נולד המושג פרולטריון, שפירושו: אנשים המשרתים את המדינה אך ורק על-ידי הולדת צאצאים. מדוע לא להתייחס אל העולים היהודיים כאל הפרולטרטים של האומה העברית, ולעודד את עלייתם?

בוה הסתיימה השיחה. רטוש הפסיק אותה בזעם. מאז ועד ליום מותו לא דיבר עימי מילה. הייתי פגוש אותו לעיתים קרובות ברחוב דיונגוף, הייתי מקיים לי פגוש. הוא לא השיב והתייחס אליי כאילו הייתי מורכב מאוויר שקוף.

למרות זאת ראיתי ברטוש תמיד את אחד מגדולי הדור. לא יכולתי לקבל את תורתו, לא לגבי היהודים ולא לגבי הערבים. ועל כן לא הייתי מעולם כנעני. אך הסכמתי בכל לי לתפיסה היסודית שקמה בארץ אומה חדשה, אומה עברית. מבחינה זו היתה לרטוש השפעה רבה על התפתחותי הרוחנית, כפי שהשפיע על רבים וטובים, אם הכירו בכך, אם לאו.

רטוש נכשל. מפני שלא הבין את היקפה המיוחדת הקיימת בין האומה העברית-הישראלית ובין העם היהודי, ומפני שלא הבין את מהות האלאומיות הערבית וכוחה. קומץ החסידים, הרבנים בתורתו עד היום, כמו אהרן אמיר, הגיעו למסקנות קיצוניות. אולם רטוש לא היה כישלון. אומנם, בעיני כתבלבים מן הסוג הממלא כיום את מרבית העיתונים, הוא היה כישלון גמור. הוא לא הגיע לצמרת, לא עמד בראש מפלגה גדולה, לא רכש כוח וכסף, שילטון ותקציב. אבל רטוש יצר את המחשבות האוטנטיות המעטות שגולדו בארץ בדרך אחרת, ובכך השפיע בצורה זו או אחרת על כל אדם במדינה, וגם על מי ששללו את תורתו מכל וכל. היה צורך להתמודד עם מחשבתו, ועצם ההתמודדות שניתה את הגוף הרוחני של כל אדם חושב.

יש אומרים שישום דבר אינו מצליח כמו ההצלחה. זוהי אמת שיטחית מאוד. יש שום דבר אינו מצליח כמו הכישלון. רטוש, כמו מגדולי המדינאים בדורות האחרונים, שנכשלו בקריירה הפוליטית שלהם, השפיעו על מחשבת העולם ועמיהם יותר מאשר יריבים שעלו לגדולה. קארל מרקס היה כישלון, וגם תיאודור הרצל.

אז מהפכנים רבים. לא היה רטוש אדם חביב. בעיני רבים היה אנטיפאתי, נוקשה, בלתי-חברותי. מעולם לא היה פופולארי. מעולם לא התחנן. אך תיאור זה מתאים בוודאי לרוב נבאים ישראל.

רטוש שם את האצבע על הנקודה המכרעת של הווייתנו: בעיית הזהות. מה אנחנו? יהודים? ישראלים? עברים? עם? לאום? רת? אוסף של "ערות"? שאלה זו לא נפתרה עד היום, אלא רק כותתה בבליט סמך ומגעיל של שקרים מוסכמים. לא נתקדם ולא נתפתח, עד שנתמודד עם נביה זו. אדם שאינו יודע מיהו לוקה במחלת-נפש. זה נכון גם לגבי ציבור שלם.

ועוד מחשבה. שיחה כמו שהיתה בין רטוש וביני ב-1942 אינה אפשרית כיום. היינו שני בני-אדם חסרי-כח, בן 32 ובן 18, ודיברנו על כיבוש הקשת הפוריה מהים התיכון ועד המפרץ הפרסי, על יצירת תרבות חדשה, על אירגון כל עמי המרחב. היינו חלק מיישוב של 400 אלף איש, תחת כיבוש זה, ישוב חסר עצמאות, חסר מכשירי-שילטון, בעל כלכלה רופפת ותרבות מפוקפקת. אבל ההגשנו שאין גבול לעוצמתנו ולכוח-העצוננו. ידענו שאם אך נחליט על מטרה ברורה, נגשים אותה. וכמונו היו רבים כמוני אחרים.

רטוש

היכן יש אנשים כאלה כיום במדינת-ישראל, בעלת הצבא האדיר, הכלכלה המתפתחת ואוכלוסיית המיליונים?

איזהו מחבל?

העריק הירדני שחצה את הירדן ופתח באש על סיור של צה"ל עשה מעשה נורא. לא זה כלבר שהרג שני חיילים, אלא שגם שיבש לחלוטין את מערכות העיתונים בישראל.

האם היה האיש "מחבל" או לא? למשל, כתב דבר והיפוכו בידיעה קטנה אחת בעמודו הראשון כיום א', ה-2 בפברואר. הכותרת: "רבינו: חיילים ירדנים עזרו למחבל בביקעה". כלומר: אכן מחבל היה.

אבל כגוף הידיעה נאמר בהיפך: "מוטב שבמשלתי-ירדן תשים לב שמדובר בחייל ירדני ולא במחבל, אמר שר-הביטחון". משמע: לא מחבל היה.

איזהו מחבל? "מחבל" אינו תרגום של המילה טרוריסט. הטרוריסטים היהודיים, למשל, שרצחו ופצעו ופוצצו, אינם מחבלים.

אם כן, האם מחבל הוא כל מי שמבצע פיגוע ביהודים? לא דווקא. שהרי הסורים והמצרים, שלחמו בנו, אינם מחבלים. ומסתבר שגם לא החייל הירדני הנ"ל, שהרג ופצע. גם השיעים, ההורים אותנו בדרום-לבנון, אינם מחבלים. בדרך האלימינציה מגיעים למסקנה שמחבל הוא פלסטיני. אבל איזה פלסטיני? אולי כל פלסטיני?

בחיות כיירות לקח אותי פעם סרן צעיר ונחמד אל עמרה קדימת, והסביר לי את מערך כוחות-האויב: "שם יש עמדה של הצבא הסורי... שם יש עמדה של המחבלים..." הוא היה חייל, ולא עסק באידיאולוגיות. כשאמר "מחבלים" התכוון ללוחמי הצבא הפלסטיני. הוא התייחס אליהם כאל חיילים לכל דבר.

לא כן הפוליטיקאים וכלי-התיקשורת. אצלם "מחבל" פירושו "פלסטיני" שאינו מוצא חן בעיניי. יאסר ערפאת הוא "מנהיג המחבלים", וכמוהו אבו-נדיאל. אין הכרל ביניהם. תנא סניורה, לעומת זאת. אינו מחבל. וגם לא אליאס פרג' וט'אפר אל-מצרי, שממשלת-ישראל מוכנה לשאת ולתת עימם. מילים קיימות כדי להגדיר דברים בבחירות ובדיקנות, כדי לאפשר מחשבה אובייקטיבית והגיגית. כאשר המילים משתבשות, משתבשת גם המחשבה, ואחר-כך משתבשים המעשים. ראינו זאת בלבנון. ראינו זאת השנוע כפרשה של יירוט המטוס.

גם רובים וגם יער

ברחבי אירופה וארצות-הברית נטושה מילחמת-איתנים על היער. רעלים שונים, שמקורם בתעשייה מופקרת, מאיימים על היערות בכליה. המונים יוצאים להגן על היער בהפגנות, בעצומות ובפעולה פוליטית.

במאבק זה מתייצבים זה מול זה שני מחנות ברורים. חבורת ענק ואליהן מכאן. אירגוני אזהרהם ונוער מכאן. בעלי-אינטרסים חסרי-מצפון מול נוער אידיאליסטי. המבקש להציל את העולם, פשוטו כמשמעו. מפני הכוחות העולמיים להרוס תוך דור אחד או שניים. אם ככלל יש בימינו מטרעות למושגים "מינו" ו"שמאל", הרי זוהי המשמעות. הימין, הנשוא את רגל הלאומנות והגיזענות, מתייצב בכל מקום לצד כוחות-ההרס. כוחות-הקידמה, כמו הרוקים, מתייצבים נגדם. כך זה בכל העולם המערבי. אך לא אצלנו. גם בנינו זה אנחנו חריגים.

ראיתי סרט תיעודי. המפאר את היער כמכשיר לאומי, את נטיעת יערות המשמשת "למנוע תפיסת אדמות-המדינה בידי יהודים וערבים". או במילים גסות יותר: כמכשיר של כיבוש. נישול וריכוז. ההגנה על הטבע הירוק משלבת אצלנו יפה עם לאומנות חשוכה. פלוגת-הסער הירוקה היא גם משכיר של דיכוי

לאומי וגם נושאת הדגל איכות-הסביבה. ההתנהלויות ההפסניות מדברות בשם "איכות-החיים".

כט"ו בשבט לומדים בכל כיתה בבית-הספר מה נתן לנו העץ: פירות, אוויר טוב, נוי, צל, עץ לרהיטים, עץ לתעשייה, מקום לציפורים לבנות קן, עכשיו אפשר להוסיף: "והוא גם עוזר לגרש ערבים מהארמה".

למחרת היום ראיתי את יצחק רבין ואופי צה"ל נוטעים עצים. זה יפה מאוד. אך ברקע ניגנה תזמורת-צה"ל שירי-מילחמה. יער ומלחמה — רק אצלנו הם יכולים לדור בכפיפה אחת.

מילים, מילים, מילים

נדמה לי שאין אבות כל-כך מהנה כמו האבות למילים. חללית אמריקאית התפוצצה, כמו זה יושבת-בל, הודעונית. הצטערתי. חשבתי על האפישה.

ורק אחר-כך נזכרתי ביום שבו ילדתי את המילה "חללית", שאיש אינו חושב עוד על מקורה. זה היה לפני שהחללית הראשונה התרוממה מעל לאטמוספירה של כדור-הארץ. תירגמתי כתבה מדעית-בידיונית (אולי הראשונה שפורסמה בארץ) והייתי זקוק למילה. המצאתי "חללית". היא נקלטה מייד. המצאתי גם את המילה חלליש (איש-חלל, אסטרונאוט), והיא לא נקלטה. גם לא המילה חלליפה (חליפת-חלל). בערך באותו הזמן באה אליי בטי דובינר, שהיתה פעילה במאבק נגד תוצאות שיתוק-הילדים, וביקשה ממני סיסמה למסע-התרמה המוני, משוה כמו ה- MARCH OF DIMES בארצות-הברית.

בלי לחשוב פעמיים אמרתי: "מיצער הפרוטות". עכשיו, כשאני רואה על מירקע-הטלוויזיה ילדים קטנים הוזכים כטיפול נאות, תודות למיצער-הפרוטות, אני נהנה פעמיים.

עוד לא אבדה

תחנת טלוויזיה גרמנית מסיימת את שידוריה היומיים בהקרנת הדגל הלאומי הגרמני (שחור-אדום-זהוב) על המירקע, כרקע רומם, ועליו מופיעות מילות ההימנון הלאומי הגרמני בכתב-ידו המקורי של המחבר, תוך כדי השמעתו בכיצוע מקהלתי מעולה. תחנת-הטלוויזיה הירדנית מסיימת את שידוריה בטקס הנפת הדגל הירדני, תוך השמעת ההימנון בכיצוע תזמורתי.

יש תחנות ארואות סוללה של דגלים מתנופפים ברוח. ורק הטלוויזיה הישראלית מסיימת את שידוריה בתצלום עולב מאיך-כמוהו. רואים דגל קטן ודוהי, בעל תורן הדומה לידית של מטאטא, הנטוע בתוך צמחה פרועה. מאחורי הדגל שמיים דרוויים. מכיוון שצבע הדגל הרהוי הוא כצבע השמיים הרהויים, הוא נראה עולב עוד יותר.

אני בטוח שטכנאי הטלוויזיה, וחזי קוקה בראשם, יתירו לצ" וות-טלוויזיה לצלם כמה דגלים חרישים, בלתי-דהויים, המתנרפים ברוח, אולי על רקע שמיים אדומים של שקיעת-השמש. ואני משוכנע שיימצא בטלוויזיה בימאי שכישורו מספיק לו כדי לכיים משוה שיתאים לכבודו של דגל-המדינה. זה בוודאי יקרה כאחד הימים. איך נאמר בשיר: "עוד לא אבדה תיקוותנו..."

מלאך

בשכונת הרכבת

ראול ואלנברג, הקונסול השוודי בבודפשט של ימי-השואה, הציל אלפי יהודים, שקראו לו "המלאך". הוא הצליח להטיל את חיתתו אף על אדולף אייכמן, כאשר כבשו הרוסים את בודפשט הוא נעלם. הגירסה המקובלת היא שצער משום-מה על-ידי הקג"ב נמקם בכלא הסובייטי עד שמת, או שהוא חי שם עד עצם היום הזה.

ולנברג

הגירסה הרישמית הזאת אינה נכונה. יש בידי סקופ בלעדי. הנה הוא: בתקופתו ההירואית התאהב ראול ואלנברג ביהודיה צעירה, מרים קובאץ, שאותה הציל ממוות. כאשר התקרבו הסובייטים לעיר, שינה ואלנברג את חזונו החיצוני ואימץ לעצמו שם יהודי — ראובן ברנשטיין. הוא נכנס לגור אצל מרים קובאץ, ואיתה הגיע לארץ בגל ההעפלה. אחרי קום המדינה הוא הוכר כחסיד-אומות-העולם, וניתנה לו מתנה חרפ-עצים של 100 לירות. בתחלה גם הועסק בעבודות-דחק ונטע עצים של הקרן הקיימת. במשך הזמן נשכח. עכשיו גרים ראובן ברנשטיין ואשתו מרים בשכונת-הרכבת בלוד, במיבנה-היפה בין גליה-אשפה. קיצבת-הזיקנה שלהם מספיקה להם ללחם, גבינה רזה וזיתים. הם מתבודדים בחדר שלהם, שיש בו כיר שבור, שתי מיטות וארגו המשמש כארון. רק לפעמים הם יוצאים החוצה ומשחקים עם הילדים, רובם ערבים, במזיבלה הסמוכה. הם נחשבים כזוג תימחוני וחביב. כשנשאל על כך נציג יד ושם, השיב בגאווה: "האיש מקבל קיצבת-זיקנה, למרות שאינו זכאי לכך. העם היהודי אינו שוכח את מיטביה".